

Graven som blev ett nationalmonument

GÖRAN PRAGE, *Frilansskribent*

«HELLRE MÅ mitt stoft vila under en grushög på svensk jord än under ett marmormonument i detta land.» Ändå blev uppfinnaren John Ericsson aldrig profet i sitt eget land, som han lämnade för gott redan som 23-åring. När han till slut kom hem till Filipstad fick han ett eget mausoleum av granit ovanpå den värmländska myllan.

Under exakt ett halvt sekel var adressen 36 Beach Street på Manhattan i New York. Efter hans död 1889 fördes John Ericssons kvarlevor hem året därpå under den enda återresan till Sverige, via Stockholm och per järnväg till slutstationen – barndomens Filipstad. Det skulle dröja ytterligare fem år innan han på sin födelsedag den 31 juli fick sin sista vila. Ekkistan bars från kyrkan av sex bergsmän (från Långban), längs Kyrkvikens strand och slutligen uppför backen till toppen av kullen på Östra kyrkogården.

GRAVEN SOM MONUMENT

Det fanns inga teologiska krav på att kyrkogårdarna skulle ligga nära kyrkorna inne i städerna; tvärtom klagade prästerna på att det luktade. Av närmast hygieniska skäl började därför många begravningsplatser under 1800-talet att anläggas som parker utanför stadskärnorna. Träden ansågs ha den goda egenskapen att suga ut 'det onda' ur jorden. Fransk-klassicismens symmetri var rättesnöret för många

kyrkogårdar, men även den friare och mer naturliga engelska parken tillhörde förebilderna.

Stormaktstidens gravkor flyttade nu bokstavligen ut till de allt mer parklika kyrkogårdarna. I början uppfördes enklare gravkapell, ofta vitputsade med spåntak. Men genom John Ericssons mausoleum fick nu den monumentala gravbyggnaden – uppförd för att bevara och heroisera minnet av nationens hjälte – sitt kanske förnämsta uttryck i vårt land.

Här är det inte längre fråga om sirlig ödmjukhet i förgängliga material. Här har det granithårda svenska urberget tvingats att välva sig över 1800-talets störste svenske uppfinnare. Jämfört med den finhuggna byggnaden är sockeln grovhuggen för att ge intryck av att mausoleet organiskt växer fram ur berget. Graniten hade nu blivit allt mer intressant som byggnadsmaterial, främst som beklädnadssten för fasader. Nya rön vid 1887 års teknologmöte i Stockholm visade att granit inte var så fuktbarande som man dittills trott.

John Ericssons mausoleum är nästan unikt i Sverige, där John Ericsson efter sin död växte till nationalhjalte. Bygget var även ett passande tillfälle att visa upp landets byggindustri och konsthantverk i ett projekt som genomfördes helt utan inblandning av utländska material och konsthantverkare. Man kan nästan kalla

bygget ett utslag av protektionism inför den stundande Stockholmsutställningen 1897. Man kan också se mausoleet som ett material- och konstruktionsexperiment. Det fordrades bland annat luftspalter och tjärdränkta 'bindare' för att tegelmurarna innanför granitbeklädnaden skulle skyddas från fukt och frostsprängningar.

Mausoleet visar starkt släktskap med samtida tyskt monumentalbyggande, där Bruno Schmitz var arkitekten på modet. Till stor del inspirerad av Bismarcks monument stod arkitektfirman Hedlund & Rasmussen i Göteborg för det vinnande skissförslaget 1892, och tre år senare var den sju meter höga gravbyggnaden klar.

GRANIT, MARMOR OCH TÄLJSTEN

Grunden består av finhuggen filipstadsgranit, överbyggnaden av uddevallagranit och sarkofagen av en ljus, svagt grönstrimmig variant av den annars djupt gröna kolmårdsmarmorn. Träet i ekkistan ser förunderligt friskt ut. Det är bara beslagen som genomgått en mindre renovering. Golvet består av plattor av slipad täljsten från Yxhults stenhuggeri.

Exteriört tronar överst symbolen för Förenta staterna – örnen – som griper Nordamerika med klorna och samtidigt med näbben räcker över en kvist med eklöv till Sverige. Eller som *Teknisk Tidsskrift*, 5:e häftet från 1895, uttrycker det:

I mausoleets inre vilar John Ericsson i sin bronsbeslagna ekkista. Propellern – hans kanske mest kända uppfinning, står stödd mot sarkofagen.

Uppfinnaren John Ericssons mausoleum i Filipstad hör till Statens fastighetsverks mer okända byggnader. Byggt av svensk granit och krönt av den amerikanska örnen står det som ett monument över en av våra internationellt mest kända svenskar.

«Det är det djärfva och högtflygande snilletts representant som här nedlägger sin hyllningsgård på den store hänsöfnes graf. Det är en sinnebild af Amerika, återlämnande stoftet till John Ericssons gamla hemland, sedan han därute lämnat frukterna af ett helt lif.»

Just eklöven återkommer på olika sätt i dekorationerna, bland annat i örnen näbb och i hörnen närmast takfoten, där Svea och Göta vapen pryttts med reliefhuggna eklöv. Eklövsornamentiken kan sägas vara 1800-talets germanska motsvarighet till medelhavskulturens akanusranka.

John Ericssons mausoleum hade kostat 40 000 riksdaler, som delades lika mellan riksdagen och olika insamlingar i Sverige. (För denna summa kunde man då köpa två normalstora villor i Saltsjöbaden). Det kanske mest imponerande arbetet är inskriptionen «Fäderneslandet åt John Ericsson», inhuggen i nedsänkt relief längs den breda, välvda portalen med franskt bladguld i versaltextern. Det tog finstenhuggaren Simon Johansson från Bohus Malmön 641 arbetstimmar att färdigställa inskriptionen, som vid invigningen ännu inte var helt klar.

VAR HAN VÄRD ETT EGET MAUSOLEUM?

John Ericsson blev inte den profet i sitt eget land som han blev i Amerikas förenade stater. Där hyllades han som hjälte när han mitt under det amerikanska inbördeskriget snabbframställde Monitor, motmedlet mot sydstaternas fruktade krigsfartyg Merrimac, den stålbepansrade dödsmaskin som vid inloppet till Washington börjat göra kaffeved av Nordamerikas ynkliga krigsflotta våren 1862.

Högriskprojektet Monitor processades fram på 100 dagar och blev det lyckokast som efter en dubbel krutladdning slog ett avgörande hål på Merrimac och därmed stoppade sydstaternas framryckning mot Washington. John Ericsson var en uttalad fredsälskare och ville i likhet med fartygsbeställaren, president Abraham Lincoln, att slaveriet i Södern skulle avskaffas.

Hyllningssången nedanför våningen på Manhattan på 80-årsdagen tillät han sig inte att avnjuta. Han utövade en behård självdisciplin, med minutiöst inrutade arbetsdagar i sin våning, även för sin sekreterare och sina underleverantörer. Ingen tid fick förspillas, hans livstid måste utnyttjas varje minut, vilket resulterade i runt 500 patent, fördelade på ångma-

Ovan. Drabbningen mellan nordstaternas Monitor och sydstaternas Virginia (tidigare Merrimac) på Hampton Roads 1862 är kanske det mest kända sjöslaget under amerikanska inbördeskriget.

Längst t.v. Sedan några år återskapas striden mellan Monitor och Virginia på sjön Daglösen vid Filipstad i samband med firandet av John Ericssons födelsedag.

John Ericsson enligt en gammal daguerrotypi.

skiner, värmepumpar, motroterande propellrar, fartygskonstruktioner, brandsprutor, solfångare och mycket mera. Inget av patenten resulterade i någon betydande serietillverkning och hans penningkrävande visioner kostade honom friheten under en period i gäldfångelse. Hans försök med solmaskinen, en varmluftsma-

skin som får sin värme genom att solljuset koncentreras genom en parabolisk spegel, var säkert 100 år före sin tid.

STATSMANNABEGRAVNINGEN

Inte ens när han skadade foten under ett av sina schemalagda gymnastikpass lät han undersöka sig utan framhärjade i sina vardagsrutiner. Svullnaden gick inte ner och John Ericsson dog i kallbrand 86 år gammal, den 8 mars 1889.

Året därpå skeppades kvarlevorna över Atlanten till Stockholm med den amerikanska flottans senaste stolthet, den bländvita kryssaren Baltimore. Kistan bars över på svensk jord alldeles nedanför Karl XII:s staty. Processionen gick vidare till Centralstationen, där hemfärden fortsatte i ett extrainsatt tåg på den järnväg som Johns bror Nils varit pappa till. Efter flera anhalter kom John Ericsson hem till barndomens Filipstad. Han skulle säkert nöjt sig med att vila i kyrkan, i stället för att i fem år vänta på att det storslagna mausoleet färdigställdes på andra sidan Kyrkviken.

I dag känner skolbarnen mest till stadens andre store son, poeten Nils Ferlin, som fortfarande sitter på sin parkbänk, men numera gjuten i brons. Det sägs att Nils ofta satt här med en steg bredvid sig för att, när lagens väktare närmade sig, snabbt kunna resa stegen mot närmaste husfasad och dra till sig stegen när han kommit upp på taket. Han lär också ha tjänat en slant på att säga is ute på sjön, oftast iklädd frack och hög hatt.

– Nils Ferlin var ju en suput. Ingen lärare pratar längre om John Ericsson här i skolan. Tänk, vad mycket man skulle kunna använda i dagens undervisning, säger Martin Jansson, guide och eldsjäl, som fortfarande brinner för att hålla minnet av John Ericsson levande.

John Ericsson anses även ha bidragit till samtidens ungdomsfostran genom sin viljestyrka, höga moral, nationella lojalitet och religiösa övertygelse. Han tillhör den lilla grupp svenska heroer från 1800-talet, där bland andra Alfred Nobel och Adolf Nordenskiöld ingår.

Som nationalmonument har John Ericssons mausoleum förlorat sin kraft. Som samlande symbol i en idéhistorisk brytningstid mellan nationalromantikens heroer och industrialismens stordrift bildar mausoleet i dag en nationalhjältens förstenade gloria som nätt och jämnt skymtar fram i grönskan vid Filipstads östra utfart. **KV**